

Bölüm 2

MODA RIZA PAŞA KARAKOLU VE GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLERİN DÖNEMSEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep Emel EKİM¹

GİRİŞ

Fetih sonrasında Devlet-i Aliyye’de, her müessesede olduğu gibi özellikle emniyet konusunda payitahtın asayişine büyük önem gösterilmiştir. İstanbul çeşitli bölgelere ayrılarak bu bölgeler Kapıkulu askerlerinin yetkisine verilmiştir. İstanbul’un güvenlik ve asayiş işleri Yeniçeri Ocağı ve Yeniçeri Ağası tarafından Tanzimat Dönemi’ne kadar sağlanmıştır. Ağanın emrinde ayrıca subaşı, asesbaşı, böcekbaşı, falakacı, salma çukadarı, tebdil kuloğlu çukadarı, cellat gibi görevliler bulunmuştur. (Özcan, 2002, s.1753) Sultan II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması (17 Haziran 1826) ile Seraskerlik makamı kurularak, İstanbul’un asayiş bu makama devredilmiştir.

İstanbul’da askeri karakolların inşa edilmesi Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonraki süreçte gerçekleşmiştir. Polis teşkilatının 1845 yılında kurulmasıyla nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ve bazı resmi yapıların yakınlarında polis karakolları yapılmaya başlanır. Önceden ahşaptan inşa edilen bu karakollar zamanla kagir olarak inşa edilmiştir. (Van, 2015, s.118)

Şehir ve kasabalarda buldukları semtin güvenliğini sağlayan içinde asker veya zaptiye neferinin görev yaptığı binalara karakol denilmiştir. (Özcan, 2001, s.430) Mahalli karakollar ve askeri karakollar, nitelik ve büyüklük açısından farklılıklar gösterir. Bu karakolların alt grubunda nokta karakolları ve süvari karakolları bulunur. Mahallere dağıtılan nokta karakolları, ahşap malzeme ile küçük ve özensiz yapılmış karakollardır. Süvari karakolları ise adından da anlaşılacağı üzere şehrin denetimini sağlayan atlı polisler için yapılmış karakollardır. (Çiftçi, 2001, s.432) 1870 yılından sonra kent merkezi dışındaki alanlarda

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon PR, zeecekim@fsm.edu.tr

jandarma karakolları inşa edilmiştir. Askeri karakollar devleti temsilen büyük ölçekli mimari açıdan da oldukça etkileyici yapılardır. Askeri karakollar grubunda yer alan mimari açıdan sade inşa edilen saray karakolları ise, saray yapıları ile beraber ön planda kendini göstermektedir. (Kurultay, 2011, s.14) Bu karakolların inşasında uyulması gereken esasları ve ölçüleri içeren şartnamelelerin hazırlanması, bu konuda verilen önemin ve gelişmelerin bir sonucudur. 19. yüzyıl sonuna doğru düzenlenen bu şartnamelerde yer alan karakolların işlevi ve askerin niteliği gibi maddelere göre karakollar piyade, süvari ve nizamiye karakolu olarak üçe ayrılmaktadır. (Çiftçi, 2004, s.230)

RIZA PAŞA KARAKOLU'NUN MİMARİSİ VE DÖNEMLERİ

XIX. yy ve XX. yy başında yapılan karakollar, dönemin mimari üslubunu ve yapıım tekniğini yansıtan önemli resmi binalardır. Günümüze bir kısmı ulaşabilen bu yapıların büyük bir özenle korunması gerekmektedir. Bu yapılardan, Kadıköy İlçesi, Moda Sementi, Caferağa Mahallesi 140 ada, 1 parseldeki Rıza Paşa Karakolu dönemin neoklasik üslubunu yansıtan kagir bir yapıdır. İki normal kat, zemin kat ve kısmi bir bodrum kat olarak inşa edilmiştir. Bir dönem “Şehit Polis Aileleri Dayanışma Derneği” olarak kullanılmıştır. (Aşık, Cevher & Camili, 2009, s.28) Yapının karşı köşesinde kendi adı ile anılan Rızapaşa Çeşmesi bulunur. (Şekil 1)

Şekil 1. Rıza Paşa Çeşmesi (Z. E. Ekim, 2022)

Karakollar çeşme yakınlarında inşa edildiği gibi bazen çeşme yapılarıyla birlikte tasarlanan karakol örnekleri de mevcuttur. (Çiftçi, 1996, s.109)

Yapının Birinci Dönemine Dair Değerlendirmeler

Belgelere dayanarak Rıza Paşa Karakolu'nun iki dönem restitüsyonu saptanmıştır. Karakolun ön giriş cephesinde kitâbe bulunmadığından tam olarak inşaa tarihi hakkında veriye rastlanılmamıştır. Ancak karşısında bulunan çeşmenin Cihan Seraskeri Rıza Paşa² adıyla da bilinen Hasan Rıza Paşa (1809-1877) tarafından 1852 yılında yaptırılması karakolun birinci döneminin bu yıllarda inşa edildiğini gösterir. (Kızılkayak, 2011, s.101) Yapının birinci dönem restitüsyonu hazırlanırken, 19. yüzyıl sonlarında Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde imparatorluk sınırları içinde tarihi ve resmi binaların görüntülediği fotoğraf koleksiyonu kullanılmıştır. Fotoğraf ve plan, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde oluşturulan Yıldız Sarayı Albümleri'nde bulunmaktadır. Fotoğraf Abdullah Frères tarafından çekilmiştir. Bu fotoğrafta karakolun tek katlı ve kârgir inşa edildiği görülür. (Şekil 2)

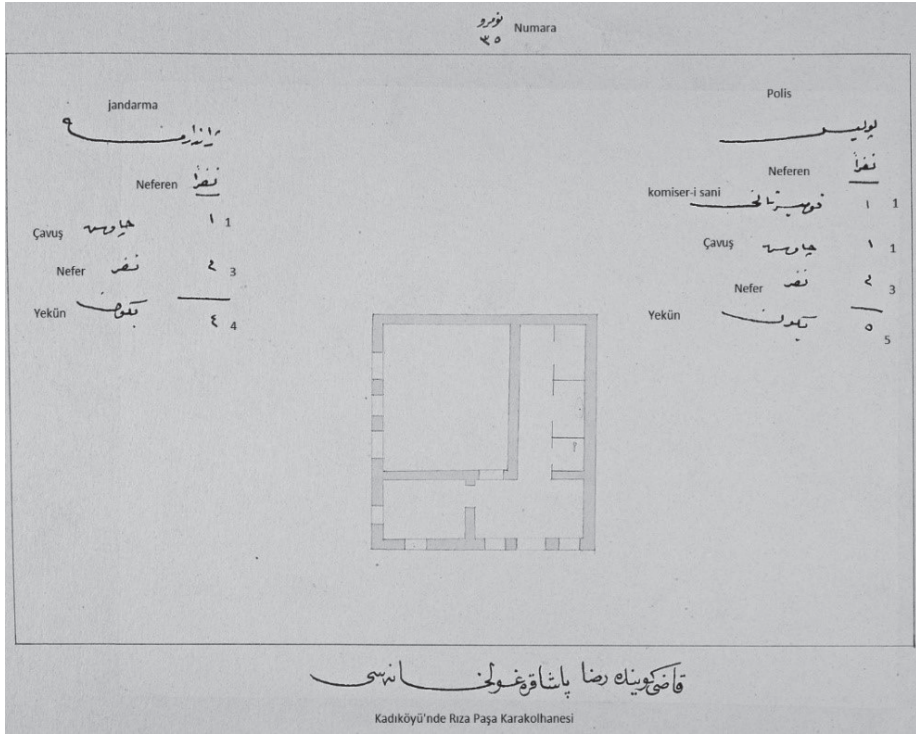

Şekil 2. Rıza Paşa Karakolu (Yıldız Sarayı Albümleri, nek)

² 1843 senesinde en yüksek askeri rütbe olan Seraskerlik makamına ilk kez tayin edilmiş bir askerdir. Ayrıca Mabeyn Müşirliği yapmış bir devlet adamıdır.(Ünver, 2016, s.207; s. 213)

Yapının fotoğrafının Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde çekilmesi yapının bu dönemde inşa edildiğini göstermez. Yapının birinci dönemi çeşmenin inşasından sonra olmalıdır.

1880-1900 yıllarında çekildiği bilinen söz konusu karakol fotoğrafında ve aynı yıllarda hazırlanan plana göre tek katlı olan yapının cephesinin sıvandığı geniş saçağının eli böğründeler ile taşındığı, çatısının kırma çatı olduğu görülür. Çatının bir kısmı asma yaprakları ile kaplıdır. Yapının köşesinde ahşap bir de nöbetçi kulübesi yer alır. Nokta karakolları, ahşaptan yapılmış küçük yapılar olduğundan Rıza Paşa Karakolu'nun birinci döneminin nokta karakolu niteliklerini taşıdığı görülür. Fotoğrafta yapının girişinde jandarma ve polis neferlerinin sağlı ve sollu olarak beşer adet dizildiği görülür. Plan üzerinde de bu görevlilerin adedi ve vazifeleri yazılıdır. Plan şeması, iki oda, giriş ve koridorda yer alan tuvalet dahil bölmelerle ayrılan üç küçük mekândan meydana gelmektedir. (Şekil 3)

Şekil 3. Rıza Paşa Karakolu plan şeması (Yıldız Sarayı Albümleri, nek)

1887–1888 tarihli Usul-i Keşf-i İnşâât ve 1896 tarihli Fenn-i İnşâât kitaplarında karakolhanelerin plan ve inşa özellikleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. (Günergün, 2005, s.161) Şartnamede, askeri karakollar inşa edilirken dikkat edilecek hususlarda askeri birliklerin niteliği ve sayısına göre gece de kalmaları göz önüne alınarak koşulların büyüklüklerinin hesaplanması belirtilmektedir. Tuvaletlerin de asker sayısına bağlı olarak sayıları ve boyutları değişmektedir. Öncelik sırasına göre asker koşullarının, daha sonra subay ve hizmetçi odalarının ve tuvaletlerin tasarlanması gereklidir. Girişe mahaline yakın subay odaları yanında subaylara ait tuvaletler olmalıdır. Yiyecek depoları mutfak yakınında olması gerekirken çamaşırhane odaları, tuvalet ve mutfak gibi mekanlara yakın olmalıdır. (Kurultay, 2011, s.14-15)

Yapının İkinci Dönemine Dair Değerlendirmeler

Yapının ikinci dönemini gösteren tarihi bina ile ilgili tarihi haritalar, 1906 Goad Haritası ve 1928 tarihli Pervititch Haritası'dır. Charles Edward Goad tarafından 1906 yılında yangın sigortaları için hazırlanan haritalarda ve Pervititch Haritası'nda Yeni Çeşme Sokak ve Karakolhane Sokaklarının kesiştiği noktada üç katlı bir şekilde karakol yapısı görülür. (Şekil 4 ve 5) Çeşme yine karşısındaki köşede yer almaktadır. Goad haritasının köşesinde Nisan 1906 senesi yer alır. Günümüzde yapının kuzeydoğusundaki Yeni Çeşme Sokağı'nın ismi değişerek Gürbüz Türk Sokak olarak adlandırılmıştır. Güneybatısındaki Karakolhane Sokağı'nın da ismi değişerek Mühürdar Karakolu Sokak³ olarak adlandırılmıştır. (Şekil 6)

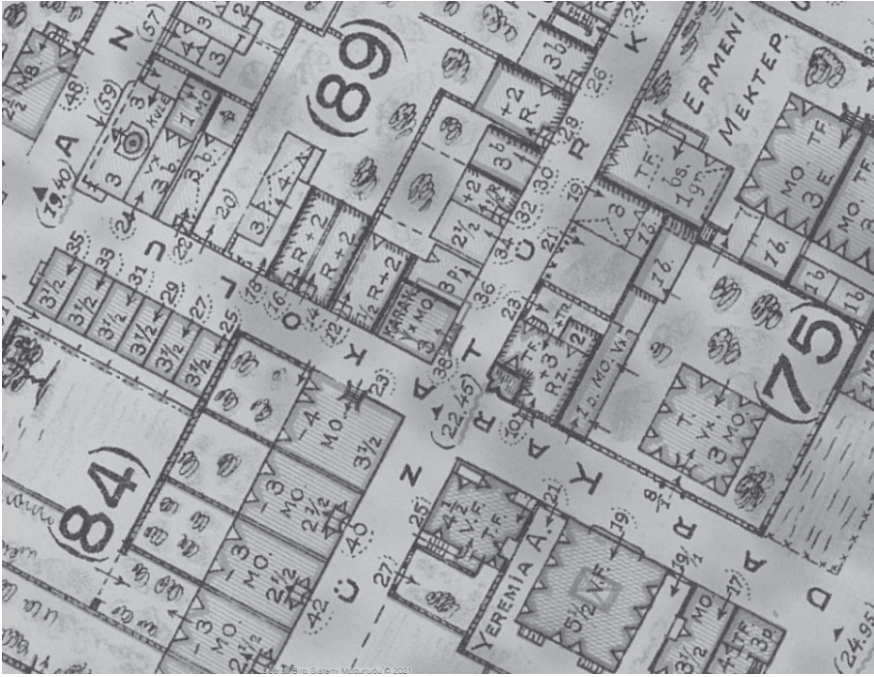
Karakolun birinci dönem plan düzenini 20. yüzyıl başlarına kadar koruduğu görülür. Osmanlı arşiv belgelerinden ve bu haritalardan yola çıkarak, 19. yüzyıl sonunda veya 20. yüzyıl başlarında kullanım alanı yetersiz geldiğinden, yıkılarak haritalarda görülen günümüze ulaşan yapı yapılmıştır. Bu durumda Rıza Paşa Karakolu'nun ikinci döneminin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) yapıldığını söyleyebiliriz.

³ Kadıköy semtinin Moda Burnu'na kadar olan, Marmara Denizi boyunca uzanan kıyı şeridi Mühürdar adıyla anılmaktadır. Eskiden bu kıyı şeridi Kumluk ve Zaharof olarak da bilinirdi.

Şekil 4. Rıza Paşa Karakolu'nun Goad Haritalarındaki konumu

Şekil 5. Rıza Paşa Karakolu'nun Pervititch Haritalarındaki konumu

Şekil 6. Rıza Paşa Karakolu'nun güncel konumu (<https://www.google.com/maps>)

Yapının, Neo-klasik üsluptaki ikinci dönemi iki normal kat, zemin kat ve kısmi bir bodrum kat olarak inşa edilmiştir. Duvarlar tuğla, döşemeler ahşaptır. Kuzeydoğu cephesindeki giriş kısmında üç basamaklı merdiven bulunur. Giriş kapısı özgün değildir. Kapı üstündeki aydınlık açıklığı özgündür. Askerlerin sayısı ve niteliğine göre tekrar inşa edilen yapının plan şeması da buna uygun olarak düzenlenmiştir. Zemin katta yer alan giriş holünde üç oda bulunmaktadır. Muhtemelen giriş kısmındaki mekânlar polis odaları, idari personel odaları, koğuşlar, arka kısımlar ise servis ve tuvalet mekânları olarak tasarlanmıştır.

Her katta büyük olan odanın duvarlarında nişler bulunmaktadır. Kapılar ahşap, tavanlar ahşap pasalıdır. Zemin katta olduğu gibi iki normal katta da iki oda ve muhdes ekleri olan tuvalet mekânı bulunur. Birinci normal kattan itibaren tavan, döşeme ve duvarlarda ciddi hasarlar ve malzeme kayıpları görülür. (Şekil 7) Ahşap korkuluklu merdiven ile üst katlara çıkılır. (Şekil 8)

Şekil 7. Rıza Paşa Karakolu ikinci normal kat içinden bir görünüm (Z. E. Ekim, 2022)

Şekil 8. Rıza Paşa Karakolu kat merdivenleri (Z. E. Ekim, 2022)

Yapının tüm pencereleri çift kanatlı, yuvarlak kemerli ve demir korkulukludur. Yapının Mühürdar Karakolu Sokağı'na bakan cephesinde her katta dörder adet sıralanmış pencere bulunur. (Şekil 9) Gürbütürk Sokağı'na bakan cephesinde ise giriş kapısı yanında birer adet, iki normal katta üçer adet sıralı penceresi bulunmaktadır. Bütün pencereler ahşap doğramalı, denizlikli ve sövelidir. Yapının Gürbütürk sokağına bakan cephesinin sol köşesinde muhdes bir nöbetçi kulübesi yer alır. Karakolun cepheleri, yatay süsleme ögesi olarak, kat aralarında kullanılan silmeler ile bölünerek hareketlendirilmiştir. Çatısı profilli silmeli, yağmur oluklu ve alaturka kiremitlidir. Karakolun iki cephesine bitişik yapılar nedeniyle sağır iki cephesi bulunur. (Şekil 10)

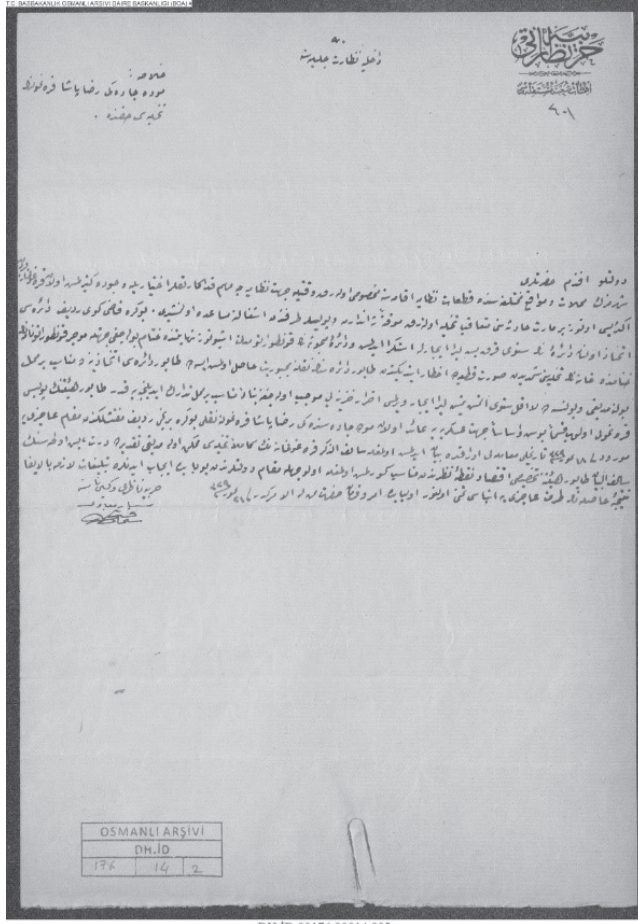
Şekil 9. Rıza Paşa Karakolu'nun Gürbütürk Sokağı'na bakan cephesinden bir görünüm (Z. E. Ekim, 2022)

Şekil 10. Rıza Paşa Karakolu'nun Gürbüzürk Sokağı'na bakan cephesinden bir görünüm (Z. E. Ekim, 2022)

SONUÇ

1910 senesine ait bir belgede karakolun tamiri için yapılan keşifte, karakolun kullanılmakta olduğu, mevcut iki oda ve koğuşunun bulunduğu bilgisi aktarılmaktadır. (Ek 1) 1913 senesine ait bir belgede ise; 1909 senesinde gerçekleşen 31 Mart olaylarından sonra jandarma ve polisler tarafından birçok karakolun kullanıldığı, Rıza Paşa Karakolu'nun da bu dönemden sonra Kadıköy Redif Dairesi'ne verildiği, boş kalan odalarının ise tabur dairesine verilmesi ile ilgili hususları açıklamaktadır. (Şekil 11; Ek 2)

Şekil 11. Rıza Paşa Karakolu'na ait bir belge (Ek 2: BOA, DH. ID_176/14)

Son olarak 1913 senesine ait bir başka belgede, Rıza Paşa Karakolhanesi'nin mevcut altı odasının ikisinin yatakhane, birinin ise komisere tahsis olunduğu dördüncüsünün ise muâmele odası olarak kullanıldığı bazı odalarının ise mâil-i inhidâm bir halde bulunmasından Redif Dairesi için oda ayırmanın mümkün olmadığından bahsedilmiştir. (Ek 3) Bu durumda karakol yapısı ikinci dönemdeki inşasından sonra maili inhidam durumuna gelip günümüze gelen süre içinde belgesine rastlamadığımız bir zamanda esaslı bir onarımdan geçmiştir. Fakat bu onarımda yapının kat yüksekliklerine ve plan şemasına sadık kaldığı tahmin edilmektedir.

Rıza Paşa Karakolu'nun ikinci dönemi Cibali Karakolu ile mimari anlamda plan ve detay benzerliği göstermektedir. Silme, söve gibi mimari elemanlar neo klasik üslupta inşa edilmiştir.

Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.06.1981 tarih ve 12853 sayılı genel kararı ile II. Grup eski eser olarak tescil edilen Rıza Paşa Karakol yapısının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu bu makalede incelenmiştir. Karakolun iki dönemi tarihsel araştırma sonuçları ve belgeleriyle ortaya konmuştur. Karakol, çağdaşı olan diğer karakollar ile karşılaştırılmıştır. 19. yüzyılın sonunda inşa edilen askeri yapılarda olduğu gibi ihtiyaca karşılık Rıza Paşa Karakolu da tekrar inşa edilerek günümüze ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

- Aşık M., Cevher H. & Camili H. (2009). *Tarihi karakollarımız ve binalarımız*, (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yayınları.
- Belge, M. (1994). *Mühürdar, düünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*, 6, 18.
- Çiftçi, A. (1996). *Son dönem İstanbul karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiftçi, A. (2001). Karakol binaları, *İslam Ansiklopedisi*, 24, 431-434.
- Çiftçi, A. (2004). *19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askeri mimari ve İstanbul'da inşa edilen askeri yapılar*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul.
- Günergun, F. (2005). Mekteb-i Harbiye'de okutulan mimarlık ve inşaat bilgisi dersleri için 1870'li yıllarda yazılmış üç kitap. Ağır A., Mazlum D., Cephanecigil G. (Eds.), *Afife Batur'a Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları* içinde (151-163). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kızılkayak, G. (2011). *Kadıköy Çeşmeleri-kaynaktan mahalleye ab-ı hayat*, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Yayınları.
- Kurultay, A. (2011). *Maçka Karakolhanesi (İ.T.Ü. İşletme Fakültesi) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul
- Özcan, A. (2001). Karakol, *İslam Ansiklopedisi*, 24: 430-431.
- Özcan, A. (2002). Osmanlı İstanbul'unda kolluk hizmetleri ve modern anlamda ilk karakol teşkilatının kurulması, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, 3, 1753-1760.
- Ünver, M. (2016). Bir Tanzimat Dönemi paşasının biyografisini yazmak: Cihan Seraskeri Hasan Rıza Paşa. Furat A. H., Furat A. Z., Arı O. S., (Eds.), *İslam Telif Gelene-*

ğinde Biyografi Yazıcılığı 11 -12 Kasım 2016 Sempozyum Tebliğleri içinde (205-222). İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları.

Van, N. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da güvenlik (1839-1918)*, Büyük İstanbul Tarihi, 3: 118-133.

İnternet kaynağı

Nek (Nadir Eserler Kütüphanesi). (01.03.2022 tarihinde <http://nek.istanbul.edu.tr> adresinden ulaşılmıştır)

<https://www.google.com/maps>. (erişim tarihi: 08.08.2022)

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH. EUM. THR_28/32

BOA, DH. ID_176/14

EKLER

EK 1

BOA. DH. EUM. THR. 28/32

İstanbul Polis Müdürlüğü

Tahrîrât Kalemî

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyetine

Efendim!

Kadıköy merkezine merbût Rıza Paşa Karakolu'nun ahz-ı asker şu'besine alınacağı cihetle lâzım gelen ta'mîrâtın icrâsı için karakolun cihet-i askeriyyeden gelen bir zâbıtâ tarafından keşif edildiği ve halbuki kanunların ikamet etmekte oldukları karakol kanun zabiti Nezir Bey'le gezilerek iki oda ile bir koğuşun ahz-ı asker şu'besine terki kâbil ve cüz'î bir ta'mîr ile matlûb hâsıl olacağı ve kânun zâbitasının mezkûr karakolda ikâmeti mu'âvenet noktasından başkaca fevâidi istilzâm eyleyeceği Kadıköy merkez memurluğunun iş'ârı üzerine Üs-küdar Polis Müdüriyeti'nden bâ-tezkire izbâr olunmakla ona göre muktezâsının îfası esbâbının istikmâl buyurulması ma'rûzdur, efendim. (Fî 6 Mart sene 1326/19 Mart 1910)

Polis Müdürü Vekili

(İmza)

EK 2

BOA. DH. ID. 176/14.002.001

Harbiye Nezâreti

İnşaat Şube-i Müstakillesi

Hülâsa: Moda Cadde[sinde]ki Rıza Paşa Karakolu'nun tahliyesi hakkında

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Devletlü efendim hazretleri

Şehrimizin mahallât ve mevâki'-i muhtelifesinde kıtâ'ât-ı nizâmiye ikâme-sine mahsûs olarak vaktiyle cihet-i nizâmiyece mühim fedâkarlıklar ihtiyârıyla vücûda getirilmiş olan karakolhânelerden ekserîsi Otuzbir Mart Hadisesi'ni müte'âkib tahliye olunarak muvakkaten jandarma ve polisler tarafından işgâline müsâ'ade olunmuş idi. Bu kere Kadıköy Redif Dairesi ittihâz olunan dâirenin senevi kırk beş lira îcârla istikrâ edilmiş ve dâire-i mebhûsenin konturato müddeti işbu Temmuz nihayetinde hitâm bulacağı cihetle mûcir konturatonâmeyin hitâmında hânenin tahliyesini şimdiden suret-i kat'iyede ihtâr ettiğinden tabur dairesinin nakline mecbûriyet hâsıl olmuş ise de tabur dairesi ittihâzına da münâsib bir mahal bulunmadığı ve bulunsa da lâ-akal senevi altmış yetmiş lira îcâr verilmesi ızrâr-ı hazîneyi müceb olacağına binâen münâsib bir mahal tedârik edilinceye kadar tabur heyetinin Polis Karakolu olup kısmen boş ve esâsen cihet-i askeriyeye âid olan Moda Caddesi'ndeki Rıza Paşa Karakolu'na nakli bu kere Birinci Redif Müfettişliği'nden makâm-ı âcizîye mevrûd fî 18 Temmuz sene 1329 tarihli muâmeleli evrâkda beyân edilmiş olmakla sâlifü'z-zikr karakolhanenin kâmilen tahliyesi mümkün olamadığı takdirde dört beş odasının sâlifü'l-beyân tabur heyetine tahsîsi iktisad nokta-i nazarından münâsib görülmüş olmakla ol vechile makâm-ı devletlerinden bu bâbda icâb edenlere tebliğât-ı lâzîme bi'l-îfa netîce-i hâsılanın taraf-ı âcizîye inbâsı temennî olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 21 Temmuz sene 1329/ 03 Ağustos 1913

Harbiye Nazırı Vekili Namına

Müsteşar (imza)

EK 3

BOA. DH. ID. 176/14.004.001

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi

Tahrîrât Kalemi

Aded

Umûmî: 3991

Husûsî: 152

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Alisine

Nâzır Bey Efendi Hazretleri

21 Temmuz sene 1329 tarih ve 81886/129 numaralı tezkire-i sâmilere cevâbıdır.

Moda Caddesi'ndeki Rıza Paşa Karakolhanesinin hâvi olduğu altı odadan ikisinin yatakâne ve birinin komisere tahsis olduğu dördüncüsünün muâmele odası olarak tefrîk ve zemin katında bulunan iki odada ikâmet gayr-ı kâbil bulunduğu ve esasen bu karakol mâil-i inhidâm birhalde idüğü cihetle Redif Dairesi için oda ayırmak şu sebeble mümkün olamayacağı arz olunur. Ol bâbda emir ve irâde efendim hazretlerindir.

Fî 29 Temmuz sene 1329 /11 Ağustos 1913

Polis Müdür-i Umûmîsi